

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jure Plaskan

Upor v dobi interneta: Potenciali in pasti spletnega aktivizma

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jure Plaskan

Mentor: red. prof. dr. Mitja Velikonja

Upor v dobi interneta: Potenciali in pasti spletnega aktivizma

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Upor v dobi interneta: Potenciali in pasti spletnega aktivizma

Prihod interneta in novih medijev je v zadnjih desetletjih spremenil vsako raven življenja ljudi. S svojimi lastnostmi pomagajo ustvarjati drugačno družbo, v kateri se spremeni produkcija in dostop do medijskih vsebin ter virov informacij, način povezovanja med ljudmi, preživljanja prostega časa. Obenem ustvarijo novo polje boja in spremenijo področje aktivizma in načine, na katere se ljudje upirajo proti elitam in sistemskim nepravilnostim. Spremembe poskušam razumeti skozi koncept javne sfere, ki predstavlja prostor, kjer se lahko oblikujejo uporniška gibanja, v dobi interneta in novih, digitalnih medijev pa dobi nove razsežnosti, se multiplicira in pomaga okrepiti glas marginaliziranih skupin. Ob emancipatornih potencialih, ki jih lastnosti nove tehnologije in medijev prinašajo, pa se je potrebno zavedati tudi pasti. Vsako pridobitev, ki jo prinese razvoj tehnologij, lahko na svoj način uporabijo tudi elite ali skupine, ki z bojem za pravičnost nimajo prav veliko. Skozi poglede na spremembe, ki jih na področju upora vidimo v obliki novega, »spletnega aktivizma« postavljam teoretsko podlago in iztočnice za praktične raziskave.

Ključne besede: upor, javna sfera, novi mediji, informacijska družba, spletni aktivizem.

Rebellion in the era of Internet: Potentials and deceivings of online activism

The arrival of the internet and new media has, throughout recent decades, changed every level of people's lives. Their characteristics help create a society, where the production and access to media content, and sources of information has changed, along with the way people connect to one another and spend their free time. At the same time a new battleground is created, changing the field of activism and ways of people rebelling against the elites and systemic injustices. I try to understand the changes through the concept of public sphere, which represents a place where rebellious movements can be formed, and which, in the era of internet and new, digital media, gets new dimensions, multiplies, and helps strengthen the voice of the marginalized groups. Along the emancipatory potentials that the characteristics of new technology and media bring, we have to be aware of their weaknesses as well. Every gain, achieved through the development of technologies, can also be used by elites, or groups that don't have anything to do with battle for justice. Through various views on changes that we see in the field of rebellion, showing in a form of new, »online activism«, I set up a theoretical basis and starting points for practical research.

Key words: rebellion, public sphere, new media, information society, online activism.

KAZALO

1	Uvod.....	5
2	O upor.....	6
2.1	Zakaj nastajajo uporniška gibanja?.....	7
2.2	Cilji uporniških gibanj v demokracijah in kako jih doseči.....	9
2.3	Javna sfera in njene razsežnosti.....	11
3	Internet, novi mediji in družbene spremembe.....	14
3.1	Kaj prinese internet kot tehnologija?.....	15
3.2	Internet in prehod v informacijsko družbo.....	17
3.2.1	Pogledi na odnos tehnologije in družbe.....	18
3.3	Internet, novi mediji in prostori za upor.....	20
4	Spletni aktivizem: njegovi potenciali in pasti.....	23
4.1	Mobilizacija.....	24
4.2	Informiranost.....	25
4.3	Hakerstvo ali novi načini boja.....	27
4.4	Nove možnosti za izražanje in ustvarjanje.....	28
5	Sklep.....	29
6	Literatura.....	32

1 Uvod

»Zgodovina tehnologije je zgodovina človeškega razvoja. Ni naključje, da dobe poimenujemo po snovi, iz katere so bile takrat prevladujoče tehnologije. Skozi tehnologijo se konstruira naše materialno, družbeno, kulturno, politično in ekonomsko življenje« (Hands 2010, 23).

Današnja doba je doba informacijske tehnologije. Ne gre za tehnologijo, kot so bile tiste v preteklosti, ki jih ima v mislih Hands, in ki so prinesle spremembe v načinih produkcije, predstavlja pa veliko spremembo, ko gre za shranjevanje in dostop do informacij ter za nove komunikacijske zmožnosti. Internet, tako tehnologija kot z njim povezani mediji, katerim se pripiše pridevek »novi«, s tem, ko ljudi povežejo prek računalnikov (pa tudi ostalih naprav), spremenijo vsako raven našega življenja. Spremeni se produkcija in dostop do medijskih vsebin. Omrežja, ki jih tehnologija interneta omogoča, spremenijo način povezovanja med ljudmi. Prek interneta lahko delimo svoje življenje, preživljamo prosti čas, se izobražujemo, dostopamo do virov informacij in kreiramo nove. Internet predstavlja tudi novo polje boja proti dominantnim silam, saj s svojimi lastnostmi bistveno spremeni področje aktivizma in načine upora.

Moje diplomsko delo se ukvarja prav s temi implikacijami razvoja tehnologij in prihoda novih medijev, ko govorimo o področju aktivizma in uporniških gibanj. Bolj podrobno me zanimajo debate o emancipatornih potencialih, ki jih te spremembe odpirajo. Kot kadarkoli v preteklosti, ko so se pojavile in razširile nove komunikacijske tehnologije, se tudi pri internetu (oziroma še toliko bolj) pojavljajo upanja, da bo uspel okrepiti demokracijo, da bo dal glas marginaliziranim skupinam, in podobno. A po drugi strani prihaja do strahov, da lahko internet zgolj reproducira obstoječe neenakosti.

To dvojnost v pogledih poskušam raziskati in premisliti, če se v sodobnih oblikah uporniških gibanj lahko te morebitne potenciale tudi izkoristi. Moj namen ni analizirati posameznih primerov aktivizma, ampak:

- ugotoviti na kakšen način lastnosti interneta in novih medijev spremenijo lastnosti in možnosti tovrstnih gibanj ter
- definirati kje lahko predstavljajo potenciale, kje pa se v tem novem »polju boja« skrivajo tudi pasti.

Poudariti je potrebno, da gre pri mojem delu za teoretsko razpravo, s katero dajem prednost spoznavnim ciljem in s katero se šele postavljajo izhodišča za raziskave, ki bi se dotikale konkretnih primerov uporniških gibanj.

V namen boljšega razumevanja sprememb, ki jih nova tehnologija in mediji prinesejo na področju upora, najprej konkretnije definiram, kaj imam v mislih, ko govorim o uporniških gibanjih. Zanima me, kakšna je izkušnja iz katere gibanja izvirajo, in če lahko identificiramo nek skupen cilj. Naslonim se na Habermasovo teorijo javne sfere, ki predstavlja prostor, kjer se tovrstna gibanja lahko formirajo in ki s prihodom novih medijev dobi nove razsežnosti in s tem odpravi pomanjkljivosti, ki jih ima Habermasov koncept. Tega se lotim v nadaljevanju dela, a najprej pogledam lastnosti, ki internet in nove medije razlikujejo od preteklih komunikacijskih sredstev. Zanima me še, kakšne spremembe se s prihodom teh tehnologij zgodijo v družbi in kakšni so pogledi avtorjev do odnosa med temi spremembami in razvojem tehnologij. Poskušam se izogibati preveč determinističnim pogledom, a vseeno sprejeti vprašanja in pomisleke, ki jih ti avtorji dajejo, preden se bolj podrobno lotim pogleda na potenciale in pasti, ki jih internet lahko predstavlja na področju upora. Na koncu predstavim še nekaj konkretnih gibanj, ki bi jih lahko s pomočjo te teoretske podlage tudi raziskal.

2 O upor

Preden sploh lahko govorimo o spreminjanju oblik in načinov upora ter aktivizma, je potrebno razumeti osnovne pojme. Že v naslovu omenjam tako aktivizem kot upor, dva pojma, ki sta sicer povezana, a imata drugačne konotacije. Avtor Joss Hands poleg teh dveh omenja na primer še disidentstvo in odpor (Hands 2010, 3).¹ Vsi pojmi predstavljajo različen način izražanja nezadovoljstva in nasprotovanja elitam s strani državljanov. Disident tega ne bo nujno poskušal doseči z aktivnim protestom, ampak s kakršnim koli načinom izražanja nestrinjanja z določeno zadevo javnega značaja. Poleg samega izražanja mnenja, je namen tudi komuniciranje s širšo javnostjo oz. državljani. Odpor naj bi po drugi strani predstavljal aktivnejši pristop. Hands omenja na primer zavestno kršenje zakonov, ali neposlušnost in podobno spodkopavanje avtoritete (prav tam, 5). Roberts (2014, 9) disidentstvo smatra kot širši pojem od odpora, saj gre načeloma zgolj za izražanje nestrinjanja. Oba omenjena načina lahko vključujeta tudi samo enega posameznika. Ko pa govorimo o upor, mora biti storjen še korak naprej in postati dejanje, ki je kolektivno in zavzema kooperacijo med ljudmi. Pri

¹ V ang. jeziku: dissent (prevajam kot disidentstvo), resistance (odpor), rebellion (upor), activism (aktivizem).

pojmu aktivizma gre za bolj širok pojem, ki zavzema vse ostale oblike. Obenem je usmerjen proti avtoriteti ter eliti in različnim oblikam, na katere morda izkoriščajo državljane (Hands 2010, 6). Prav tako se zaveda svojih političnih in družbenih ciljev (Roberts 2014, 9).

Oblike izražanja nezadovoljstva in upor proti političnim elitam tako lahko zavzamejo različne oblike. Sam pa bi predvsem postavil ločnico glede na odnos, ki ga ta gibanja imajo do samih institucij oz. političnega sistema. Marsikatero družbeno gibanje je potekalo v želji po sodelovanju s sistemom (in bi ga lahko smatrali kot poskus okrepitve demokracije), medtem ko so na drugi strani gibanja, ki se borijo proti samemu sistemu. Slednja so tista, ki bi jih sam označil za »uporniška gibanja« in me v kontekstu diplomskega dela (predvsem, ko gre za potencialne, ki jih prinaša internet) najbolj zanimajo.

Navkljub razlikam pa vse omenjene oblike v osnovi izhajajo iz podobne izkušnje, ki jo posamezniki doživljajo v družbi. V nadaljevanju poglavja jo poskušam razložiti. Ključno vprašanje je, v kakšnih okoliščinah pride do želje posameznikov, da se uprejo, in kaj lahko definiramo kot cilj, ki je takšnim posameznikom ali interesnim skupinam (ne glede na razlike) skupen. Če pogledamo uporniška gibanja skozi zgodovino, lahko postavimo ločnice, ko gre za same vzroke za upor, načine izražanja, ali pa politična okolja v katerem nastajajo (npr. ali gre za upor v demokratičnih državah ali državah z avtoritarnim režimom). Vseeno pa lahko identificiramo začetno točko, ki se zdi skupna vsem. Vsa tovrstna gibanja namreč nastanejo iz nekega nezadovoljstva, oz. iz občutka nepravičnosti, izključenosti, ali nezaupanja v politične elite. Predvsem pa želje, da bi se njihov glas lahko slišal.

2.1 Zakaj nastajajo uporniška gibanja?

Demokracija ne pomeni zgolj političnih institucij, pač pa tudi prakse, ki jih izvajajo ljudje sami. Ena od takih praks je izražanje nezadovoljstva v obliki različnih vrst upora. To razlikovanje je poenostavljeno povedano razlog, da do upora zgodovinsko prihaja tako v na videz najbolj odprtih in demokratičnih družbah, kot v bolj zaprtih, avtoritarnih. Ločnica seveda obstaja, saj prihaja do razlik že pri sami zakonodaji, ali pri povračilnih ukrepih, ki se jih režimi poslužujejo. A ugotovimo lahko naslednje: Najprej, zaprtost avtoritarnih režimov še ne pomeni, da tam do upora ne more prihajati, ljudje bodo iskali platforme, kjer lahko izrazijo

svoje nasprotovanje elitam, ali pa nasploh subverzivno mnenje glede javnih zadev². Nadalje, odprtost demokratičnih režimov ne pomeni, da znotraj tega sistema ne bodo obstajale marginalizirane skupine, ki se bodo nato izražale prek oblik upora. Primer takih gibanj v demokraciji so na primer gibanja za pravice afro-američanov v ZDA v 60-ih letih 20. stoletja. Zato Sa'di (2015, 457) zavrača strogo ločnico med enimi in drugimi režimi, potrebno pa je razumeti specifične družbeno-politične pogoje, v katerih gibanja nastajajo. Četudi je res, da v bolj odprtih režimih obstaja večja verjetnost, da bodo posamezniki imeli dostop do platform, kjer bodo upori sploh mogoči.

V vseh sistemih bo do nezadovoljstva prišlo takrat, ko bodo ljudje dobili prej omenjeni občutek izključenosti, oz. odtujenosti od elit, ki vodijo državo. V predstavnih demokracijah nezadovoljstvo z elitami najbolj jasno pomeni, da javnost meni, da jih politične elite ne predstavljajo. Na najbolj osnovni ravni se to vidi že v sami odtujenosti, ki jo čuti marsikateri državljan do političnih elit. Četudi se taka oseba ne bo nujno aktivno udeleževala v oblikah upora, pa lahko čuti nezadovoljstvo – npr. s tem, da politiki ne zastopajo njihovih interesov, da volitve ne spremenijo ničesar, da vlada ne deluje dovolj dobro (Greenberg in Page 1997, 140). Sa'di uporniška gibanja v demokratičnih režimih razloži na podoben način – namreč, da »reflektirajo nezmožnost, da bi svoje nezadovoljstvo lahko artikulirali skozi formalne politične institucije« (Sa'di 2015, 456).

Holloway (2011) nezadovoljstvo vidi kot posledico tega, da je nastala pregrada med svetom politike in življenjem posameznikov. Od tega do uporniških gibanj je potrebnih še nekaj korakov – po Hollowayu pa se začne s tem, da posamezniki zavrnejo svet, ki jim je storil krivico in izrazijo željo po osvoboditvi. Postavi metaforo muhe, ki se začne zavedati, da je ujeta v pajkovi mreži. Četudi morda ne vidi izhoda, pa obstaja želja po osvoboditvi, kar se manifestira v njenem »kriku«, ki je začetna in povezovalna točka vsakega upora in ki opozarja na ujetost in izključenost (Holloway 2003, 2–3). Holloway jih zato poimenuje tudi kot gibanja proti nevidnosti (prav tam, 65). Iz tega zavedanja sledi trenutek, ko demokracija ne pomeni več samo institucij v državi, pač pa prakse državljanov samih. Tu gre za moč ustvarjanja, družbenosti, skupnosti – ali »moč, da« (»power-to« - moč, da se ustvarja, da se povezuje). Ta

² Sa'di opisuje razmere Palestincev kot manjšine po ustanovitvi Izraela leta 1948. Bili so marginalizirani in podvrženi nadzoru, s posebnimi zakoni, ki so jih diskriminirali. Kljub temu je prihajalo do mnogih protestnih dejanj (Sa'di 2015, 462)

moč stoji nasproti institucijam in njihovi »moči nad« (»power-over«), oziroma moči vladanja (prav tam, 15–16).

2.2 Cilji uporniških gibanj v demokracijah in kako jih doseči

Uporniška gibanja v demokratičnih državah tako ne spodkopavajo moči demokracije, pač pa je njihov namen spodkopati moč elit. To predstavlja neko začetno skupno točko, ko govorimo o ciljih ter načinih za dosego cilja pri uporniških gibanjih, kljub razlikam med njimi. Namreč, posebej, ko gre za boj znotraj demokratičnih in kapitalističnih sistemov, gre v njihovem delovanju za poskus, da bi družba dosegla vrednote, ki naj bi jih demokracija predstavljala – med tremi ključnimi Hollandova (2007) prepozna: svobodo, posebej pred nezaželenim vmešavanjem države v privatno sfero; enakost, ko gre za prispevanje k odločitvam javnega značaja, ne glede na spol, raso, religijo, družbeni status; ter skupnost – povezovanje na kolektivni ravni, ki se ne omeji na posameznikove lastne interese (Holland in drugi 2007, 3). Ko pride do nezaupanja v institucije, da bi te vrednote omogočala, začne v ta namen delovati civilna družba, znotraj katere v »idealnih demokracijah« posamezniki prek medsebojne deliberacije postavljajo kritiko oblasti (Schmitter in Karl 1991, 79). Moderne demokratične družbe naj bi po mnenju Dahla aktivno udejstvovanje državljanov v javnih zadevah morale tudi spodbujati, četudi le-te delujejo nasproti njih. Ljudje naj bi morali imeti svobodo izražanja o zadevah političnega značaja brez nevarnosti povračilnih ukrepov, pravico dostopa do alternativnih virov informacij ter pravico osnovati neodvisne organizacije (Dahl v Schmitter in Karl, 81). Sem torej spadajo tudi protesti in uporniška gibanja.

Pri uporniških gibanjih je pomembno zavedanje, da tudi če elite podpirajo civilno družbo in ji zagotovijo izražanje in upor na kakršen koli način, to ne zagotovi postopne odprave nepravilnosti. Težava pri sodelovanju med institucijami in gibanji je v tem, da obstaja želja po spremembi delovanja politik, manj pa je prizadevanj za spremembo *statusa quo*. Tako se še vedno ohranja sistem, ki je do nepravilnosti sploh privedel. Holloway na primer meni, da je družbo nemogoče spremeniti prek države (Holloway 2003, 6), najlepše pa to povzame naslednji citat: »Naš politični sistem je skoraj popolno zasnovan na način, da vzdržuje obstoječe družbeno stanje« (Lowi v Greenberg in Page 1997, 325).

Tu se lahko vrnem do začetne ločitve med gibanji, ki želijo spremembe doseči prek institucij in gibanji, ki delujejo eksplicitno proti sistemu. Ta ločitev sicer ni nujno povsem jasna – upor

lahko poteka proti elitam, a je cilj lahko vsaj formalno dosežen tudi prek institucij (npr., če se z zakonom priznajo enake pravice manjšinam). A gibanjem je skupna tista začetna točka – da vira izključenosti in krivičnosti ne vidijo v delovanju politikov ali elit, temveč v celotnem sistemu. Holloway kot osnoven problem vidi povezanost predstavniške demokracije in tržnega sistema. Demokratične institucije naj bi bile zgolj podaljšana roka kapitala, ki pomaga vzpostavljati in vzdrževati razdelitev družbe (Holloway 2011). Volitve nimajo moči, da bi karkoli spremenile, tudi pritisk civilne družbe pa ne izkorenini globljih krivic.

Na kakšen način pa se uporniki sploh lahko lotijo spreminjanja samega sistema? Za odgovor na to vprašanje se je potrebno vrniti na razsežnost demokracije, ki je institucije ne pokrivajo. Razsežnost, ki jo Holloway (2003) vidi kot moč skupnosti, da ustvarja, v nasprotju z močjo kot jo izkazujejo elite. Po Hollowayu boj ne sme biti usmerjen v poskus prevzema moči, ampak mora namen biti formacija odnosov, ki niso bazirane na teh strukturah (Holloway V Hands 2010, 8). Koncept poimenuje kot »anti-moč«. Fokus mora biti na tem, da preobrazimo delo tako, da kljubuje obstoječemu načinu vladanja. Delo, ki ga opravljajo posamezniki, ne sme biti več nekaj, kar je odvisno od kapitala, ampak mora poudarjati kreativnost in humanost (Holloway 2003, 87–88). Boriti se je potrebno proti ločevanju skupnosti na podlagi identitet, ki so družbeno pripisane in okrepljene s strani države. Hierarhija, ki nastaja, naj bi namreč bila posledica takšnega »sveta identitet«, ki ljudi fragmentira in ruši skupnosti. Cilj »revolucije« je hierarhijo porušiti in vzpostaviti »horizontalno« strukturo (prav tam, 27–31).

Glede na precejšnjo ohlapnost takšnih ciljev, se verjetno lahko vprašamo o tem, če je res realistično, da bi tovrstna uporniška gibanja uspela. Skepsa obstaja že pri zaupanju v skupine, da bi vztrajale pri svojem cilju in ne poskušale prevzeti moč, ko bi začutile to priložnost. Pri večjih gibanjih je potencial za spremembe res večji, a tudi večja verjetnost, da je njihova struktura fragmentirana. Vsa večja gibanja namreč dobijo zalet takrat, ko uspejo mobilizirati večje število ljudi, katerih cilj ni nujno enak. Ko se na gibanja odzovejo obstoječe elite in spremenijo vsaj del svoje politike, s tem izgine tudi del razloga za nezadovoljstvo večjega števila ljudi. In kljub temu, da sistem ni bil preoblikovan na način, kot bi to želeli uporniki, gibanje izgubi na zanosu (Greenberg in Page 1997, 332).

Primer tega smo morda videli pri protestih v Sloveniji v letih 2012 in 2013, podoben vzorec pa se vidi tudi v preteklih gibanjih za pravice manjšin (npr. že omenjena gibanja za pravice afro-američanov). A kljub temu, da ta gibanja niso uspela v tem, da bi spremenila obstoječi

sistem, bi bilo cinično dejati, da niso uspela v ničemer. Vseeno so dala glas marginaliziranim, vplivala na širšo javnost in spremenila odnos ljudi do zadev v družbi kot tudi do samih elit. Kar je konec koncev tisto, o čemer govorimo, ko govorimo o tisti »drugi«, razsežnosti demokracije, ki se osredotoča na ljudi in ne na institucije.

S tako obliko emancipacije lahko povežemo še koncept družbenega kapitala. O različnih oblikah kapitala je govoril Pierre Bourdieu (1986), ki je poleg ekonomskega vpeljal tudi koncept družbenega in kulturnega kapitala. Posebej družbeni kapital je relevanten, ko govorimo o povezovanju posameznikov v skupine, saj se koncept nanaša prav na zmožnost združevanja in vzpostavljanja odnosov. Njegova velikost je odvisna od omrežja povezav in količine kulturnega ter ekonomskega kapitala kot ga posedujejo akter in njegove povezave. (Bourdieu 1986). Takšno povezovanje v omrežja, kot tudi povezovanje prek spremembe oblike dela in moči, o čemer govori Holloway, poteka prek platform, ki so vsaj v teoriji dostopne vsem posameznikom v družbi. Te platforme se povezuje z mediji, njihov vzpon pa naj bi prinesel predvsem prihod interneta. Morebitne potenciale in pasti, ki jih internet z možnostjo povezovanja ljudi prinese, raziščem kasneje v diplomskem delu, najprej pa se lotim koncepta javne sfere, ki je osnova za razumevanje prostorov, prek katerih lahko poteka upor.

2.3 Javna sfera in njene razsežnosti

Koncept javne sfere se po mnenju Jossa Handsa najbolj pogosto povezuje s krepitvijo demokratičnih procesov (Hands 2010, 99). V kontekstu uporniških gibanj lahko koncept razloži razmere v družbi, ki so potrebne, da se omogoči platformo, prek katere se lahko državljani sploh izrazijo in prek katere lahko pride do upora proti elitam ali sistemu. Načeloma okrepljena javna sfera pomeni okrepljeno možnost izražanja in pridobitev družbenega kapitala.

Koncept je prvi razvil Jürgen Habermas v šestdesetih letih 20. stoletja. V sami osnovi gre za področje družbenega življenja, ki je dostopno vsem državljanom in kjer se oblikuje javno mnenje. V ta namen mora biti državljanom omogočena svoboda izražanja in združevanja. Javna sfera naj bi tako predstavljala prostor, kjer se udejanja civilna družba, ki prek razprav o zadevah javnega interesa prihaja do izoblikovanega, racionalnega mnenja, ki ga nato na tak ali drugačen način posreduje političnim elitam (Habermas 1974, 50). Predstavlja stik med

posameznikom in državo, civilna družba pa lahko opravlja svojo nalogo in nadzoruje obnašanje države in razrešuje konfliktno situacije (Schmitter in Karl 1991, 80).

Država mora biti izvršitelj prostora javne sfere in mu zagotoviti osnovne lastnosti: splošno dostopnost, odstranitev privilegijev, odkritje splošnih norm. Kljub temu, da ta prostor obstaja nasproti elitam, pa morajo v namen legitimizacije lastne moči ta vpliv s strani družbe dovoliti (Rasmussen 2007, 2). V kolikor je ideal javne sfere dosežen lahko govorimo o konceptu deliberativne demokracije, ki naj bi bil primer »močne demokracije«, saj sledi prej omenjenim vrednotam, ki jih Dahl omenja kot ključne za demokratične družbe.

Takšen prostor v družbi nastane pod določenimi pogoji. Zgodovinsko gledano Habermas začetek javne sfere vidi ob koncu 18. stoletja. Pred tem je javna sfera direktno povezana z delovanjem vladarja, ki ima legitimnost dano od »višje moči« – od boga, ne od ljudstva. Tudi zadeve posameznikov v takšni družbi se ne prekrivajo z zadevami javnosti – ne obstajajo diskusije, ki bi se dotikale izvajanja politične moči (Habermas 1974, 52). To sicer ne pomeni, da ni prihajalo do želja po spremembah ali do primerov upora. Izkušnja, ki jo Holloway (2003) opiše kot »krik«, obstaja v vsaki družbi, a brez prostora, ki bi to omogočal, so možnosti za širše povezovanje državljanov bistveno manjše. Do oblikovanja javne sfere po Habermasovem mnenju pride v fazi buržoazne družbe, ko nastane prostor, ki predstavlja »pristno območje zasebne avtonomije« (Habermas 1974, 52) in obstaja nasproti institucijam države. Kot pomemben dejavnik za nastanek takšne sfere je razvoj medijev – v tistem obdobju predvsem tiska, ki je predstavljal prostor za diskusijo med politično angažiranimi predstavniki, še preden pride do demokratizacije države (Shirky 2011, 5). Habermas sam kot primer da t.i. »intelektualne časnike« (Habermas 1974, 52).

Javna sfera se nato skozi naslednja stoletja razvija in z razvojem medijem tudi hitro spremeni. Vendar Habermas tega ne vidi kot pozitiven razvoj dogodkov. Nasprotno, javna sfera postane ogrožena s tem, ko se mediji skomercializirajo. Kar je bila pred tem racionalna debata, nato postane še en subjekt, ki je predmet »upravljanja« (Habermas v Hands 2010, 100). Feenberg (v Hands 2010, 101) pravi, da Habermas ne vidi potenciala družbenega oblikovanja tehnologij. Tehnologije ne vidi kot ločene od kapitala, kar pomeni, da javna sfera, ki nastane kot posledica uporabe tehnologije, ne obstaja nasproti elitam in tako ni neodvisna. Hands, kot tudi mnogi drugi avtorji, po drugi strani vidi tehnologijo, posebej internet, kot temeljen in nujen element pri obstoju gibanj in dejanj upora. Demonstracije, ki potekajo dandanes po

celotnem svetu, so posledica mehanizmov prav takih medijev, ki jih Habermas vidi kot škodljive za obstoj javne sfere.

Ta dvojnost pri pogledu na vpliv medijev (česar se podrobneje lotim tudi v diplomskem delu) nekako zrcali tudi dvojnost, ki obstaja pri oblikah upora in pri razsežnostih demokracije, ki sem jih že opisal. Težava Habermasovega koncepta je predvsem v tem, da je omejen s povezavo do države, medtem ko zanemarja moč medijev. Javne sfere ne vidi kot arene, ki nastaja z razvojem medijev, ampak kot prostor, ki ga zagotovi država. Kot povzame Rasmussen – Habermasa bolj zanima politična deliberacija kot pa dejanski demokratični potenciali razvoja medijev (Rasmussen 2007, 2). Da bi mediji po njegovem konceptu lahko pripomogli k javni sferi, bi morali biti neodvisni (nekomercialni), obenem pa posredovati med javnostjo in elitami.

Takšen koncept, ki promovira deliberativno demokracijo (kot tip demokracije, ki obstaja prek javne sfere), katere obstoj se zanaša na politične institucije, je problematičen v tem, da je navkljub svojim idealom, še vedno vezan na isti sistem, ki je lahko vir izključenosti mnogih skupin ljudi. Ne zavzema možnosti, da bi prek udejstvovanja znotraj javne sfere lahko prišlo do demokratičnih praks, kot so aktivistična ali uporniška gibanja, ki bi nastale brez sodelovanja z institucijami (oziroma državo), oz. ki bi se namenoma borila proti sistemu. S tem ne vidi, da bi takšna platforma vseeno lahko nastala tudi tam, kjer bi imela zgolj pomoč medijev in ne države (kar je pomembno pri t.i. »nedemokratičnih režimih«).

Tudi Hands (2010, 15) poudari, da Habermasov koncept ne omaja moči kapitala, s tem pa lahko vse vire izključenosti zgolj reproducira. S tem, ko institucije omogočajo diskusijo javnostim, sicer postavljajo svojo legitimnost v roke ljudstva, a obenem ne omogočajo, da se razrešijo sistemske nepravilnosti. Kot pravi Xing (2012, 64), gre pri tem za mehanizem, s katerim elite racionalizirajo svojo politično dominacijo. Vse to kaže na pomanjkljivost Habermasovega koncepta, vsaj v sodobnem času, ideja deliberativne demokracije pa je vsaj do neke mere izključujoča že s tem, ko postavlja svoja pravila glede tega, kdo se lahko legitimno vključi v razprave. Tako pride do diskriminacije glede na identitete posameznikov in glede na njihov kulturni ter družbeni kapital (Dahlberg 2007, 52). Ironično torej, z namenskim vzpostavljanjem prostora, ki naj bi bil »vključujoč«, se začne izključevanje in »vodenje argumentacije«.

Po Dahlbergovem mnenju je zato potrebno koncept javne sfere razširiti v takšnega, da bo medije (posebej internet) prepoznal kot sredstvo, ki lahko reproducira družbene neenakosti, a je obenem zmožen ustvariti prostor, ki bo dal glas marginaliziranim skupinam. Platforma, ki nastane prek medijev tako ustvari dve vrsti javnosti – eno, ki posreduje med institucijami in mnenjem posameznika, in drugo, ki ta prostor uporabi za izrazitev nasprotovanja, nastanek upora in povezovanje med ljudmi, uprtimi proti sistemu. Gre za t.i. nasprotujočo javnost (Dahlberg (2007, 56) jo poimenuje kot »counter-public«), ki privede do tega, da v javni sferi ne gre več samo za javno deliberacijo, ampak za boj za hegemonijo (Roberts 2014, 8). Torej, javna sfera se multiplicira, a to, da nastanejo alternativne sfere, se zgodi navkljub obstoječim strukturam moči in ne zaradi njih. Namen kapitala naj bil vseeno bolj namenjen reproduciranju svoje moč, kot pa da bi deloval v smeri vključitve državljanov v proces odločanja (Roberts 2014, 20).

V nalogi se ukvarjam z uporniškimi gibanji, zato se osredotočim na to razsežnost javne sfere. Ta, nasprotujoča javnost je tista, ki predstavlja gibanja, ki se lahko ločijo od institucij in pomagajo ustvarjati »vitalnost, provokacijo, sveže ideje« (Rasmussen 2007, 13) in ki lahko transformira delo in oblike moči, kot jih omenja Holloway.

3 Internet, novi mediji in družbene spremembe

Izraz »novi mediji«, ki se pojavlja v povezavi z razsežnostmi interneta in njegovem prepletanju z medijsko vsebino (Socha in Eber-Schmid 2014), morda deluje preslabo opredeljen. Konec koncev prihod vsake tehnologije pomeni novosti v življenju posameznikov neke družbe, nova komunikacijska sredstva, in posledično nove načine, kako ljudje dostopajo do informacij ali si izmenjujejo ideje. Vsaka nova tehnologija tudi privede do vprašanj, ki se tičejo razvoja družbe – kaj lahko prinese, kakšni so lahko učinki (Baym 2010, 22)?

Tudi tehnologija, ki jo prinaša internet, v tem smislu ni bistveno drugačna od tehnologije in komunikacijskih medijev, ki so prišli pred njim. Internet tudi ne prekinja povsem kontinuitete s preteklim razvojem. Vendar pa se pri obravnavi razvoja interneta poudarja veliko večje spremembe. Pridevnik »novi« se ne nanaša samo na popolnoma nove lastnosti tehnologije in novih medijskih vsebin in komuniciranja, temveč na spremembe na globalni in družbeni ravni. Ne samo na spremembe v izkušnjah posameznikov, ampak spremembe v družbenih ureditvah in premik v informacijsko družbo (Lister in drugi 2009, 10–11). Skratka,

spremembe, ki jih lahko povežemo z iztočnico, da internet in novi mediji lahko pomagajo vzpostaviti takšno javno sfero, oz. jo transformirati in razširiti, da se bo lahko obenem približala idealu Habermasove definicije, kot tudi vzpostavila prostor, kjer bodo delovala bolj radikalna »proti-sistemska« uporniška gibanja.

Iz tega razloga, torej iz takšnega »optimističnega« pogleda na potencial interneta in novih medijev, vidimo, da pridevnik »novi« ne označuje samo novosti v tehnologiji in posledičnim spremembam v družbi ali življenju posameznikov, pač pa prinaša ideološko konotacijo, kjer je »novost« videna kot vir družbenega napredka. Takšen pogled izhaja še iz modernističnih časov, ko novosti v tehnologiji označujejo tudi napredek v družbi. V primeru interneta in z njim povezanimi mediji, pa se narativa povezuje z ideologijo neoliberalizma. Vprašanje postane, kaj lahko internet stori za posameznika – potrošnika (Lister in drugi 2009, 11). Ker se tehnologija in mediji venomer razvijajo in spreminjajo, je spremenljiv tudi obseg pojma novih medijev (Socha in Eber-Schmid 2014).

Tudi iz tega razloga s strani nekaterih avtorjev internet predstavlja vir regresije, moralnega propada, škodljivih učinkov. Čeprav pri polemikah glede učinkov novih izumov ne gre za bistveno drugačno debato kot kadarkoli v preteklosti³, pa uporaba in uveljavljanje izraza »novi mediji« vseeno nakazuje na širše ideološke konotacije (kot pa je zgolj vprašanje učinkov tehnologije), ki jih zavzema diskurz o tej tehnologiji – ne glede na to, ali avtorji zavzamejo bolj optimistično ali pesimistično pozicijo.

3.1 Kaj prinese internet kot tehnologija?

Internet predstavlja skupek omrežij, ki so zgrajena v različnih državah pod različnimi okoliščinami, a si delijo vrsto protokolov – le-ti se lahko izvajajo na vseh računalnikih, ki imajo možnost dostopa do tega omrežja (Hands 2010, 78) in delujejo na način, da vse povežejo med sabo. Protokoli omogočajo uporabnikom dostop do podatkov oz. datotek, ki se pretakajo v celotnem sistemu (Lister in drugi 2009, 164). Ena možnost dostopanja do informacij je prek svetovnega spleta, ki predstavlja še dodatno vrsto protokolov⁴. Splet tako predstavlja prostor, ki je sicer velik del interneta, ne gre pa za popolnoma enaka pojma. Takšen sistem prinaša celo vrsto novosti pri prenosu informacij ter na področju komunikacije.

³ Baymova na primer opiše skepso, ki jo je imel Sokrat ob izumu abecede, saj naj bi spodbujala »pozabljivost« pri učenjakih (Baym 2010, 25), seveda pa so ti strahovi prisotni tudi glede učinkov televizije, pa video-igric, itd.

⁴ Posebej pomemben je protokol »http«, ali hipertekst, ki v spletu povezuje informacije med sabo (Hands 2010, 78)

Torej, izraz »novi mediji« nakazuje magnitudo sprememb, ne opiše pa konkretnih novosti, ki jih internet prinese. Pravzaprav lahko rečemo, da gre z namenom za »ne-tehničen izraz« (prav tam, 10–11). Če se posvetimo pojmom, ki bi iz tehničnega vidika bolje opisali to spremembo, je eden od bolj ključnih premik v digitalno.

Digitalnost predvsem pomeni, da reproduciranje vsebin poteka na drugačen način kot prej. Fizične kopije so čedalje manj potrebne, vse datoteke se namreč lahko stisnejo v zelo majhne enote, posledično se s strani posameznikov lahko dosegajo hitreje in tudi lažje manipulirajo kot »stare«, analogne. Pri slednjih je bilo potrebno spremeniti celoten fizični objekt, medtem ko so spremembe sedaj lahko storjene z računalniškim programom. Medijske vsebine, kot so npr. fotografija ali knjige, so tako vedno bolj ločene od svoje fizične oblike (Lister in drugi 2009, 18). Če gledamo posledice, ki se zgodijo v sami komunikaciji, na primer lahko vidimo razliko, ki jo prinese elektronsko sporočanje v primerjavi s »staro« obliko – pismom (prav tam, 20). Digitalizacija informacij pa lahko zavzema tudi druge oblike človeških izkušenj in kreativnosti, npr. jezik, znanje, medsebojni odnosi, podobe (Hands 2010, 43).

Še ena značilnost interneta, oz. »digitalnih« medijev, je njihova interaktivnost. Dejstvo, da se do informacij dostopa bistveno lažje kot prej in da je teh virov več kot prej, pomeni, da imajo uporabniki interneta tudi bistveno več možnosti, da do teh virov vzpostavijo individualiziran odnos. Če so predhodni mediji (npr. televizija ali radio) poudarjali enosmerno posredovanje vsebine, kjer so bili ljudje zgolj pasivni prejemniki informacij, pa svetovni splet predstavlja bazo podatkov, do katere ljudje dostopajo in jo obenem soustvarjajo (Lister in drugi 2009, 21). Še posebej se to poudari v »drugi« generaciji spleta, ki jo nekateri avtorji poimenujejo kot »splet 2.0«, ki naj bi gradil prav na večjem individualnem udejstvovanju uporabnikov internetnih storitev ter medsebojni interakciji med njimi (Hands 2010, 78; Lister in drugi 2009, 204). Ugotovimo lahko tudi, da povečana interakcija pomeni večjo možnost, da se prek uporabe teh storitev povežejo večje skupine, kar je pomembno, ko govorimo o možnostih za upor.

Večja interaktivnost nakazuje tudi na večjo decentraliziranost, ko gre za organizacijo medijske produkcije. Komunikacija, ki je v času televizije ali radia potekala iz središča proti periferiji, je zdaj spremenjena na način, da v sistemu informacije krožijo (Lister in drugi 2009, 164). Gre za prehod iz komunikacije »nekateri z mnogimi« v komunikacijo »mnogi z mnogimi« (Silverstone 1999, 11; Poster 1999, 14) - kulturni objekti se sočasno sprejemajo,

spreminjajo ter distribuirajo dalje. Obenem to poteka na bistveno bolj globalni ravni kot kadarkoli prej (kot se izrazi Poster (1999, 15), je globalni kontakt »takojšen«). Kot rečeno, je za povezavo v omrežje ključen dostop do protokolov, ki presegajo meje držav ali narodnosti. To seveda ne izniči razkoraka, ki obstaja med različnimi predeli sveta, a ko govorimo o lastnostih tehnologije, velja opozoriti na potencial, ki ga ima, da se te razlike zmanjšajo. Večja interaktivnost in decentraliziranost nadalje kažeta na manjšo odvisnost posameznikov od sistema, kar je, ko govorimo o uporniških gibanjih, lahko bistvenega pomena.

Še ena sprememba v komunikaciji prek interneta in novih, digitalnih medijev, je v premiku v področje virtualnega. Tekst in podobe, ki so včasih zavzele fizično obliko, sedaj obstajajo na spletu in drugod, kamor se dostopa s klikom na povezave, kar na primer omogoča, da je branje teh vsebin odvisno od tega, kako (npr. v kakem vrstnem redu) nek posameznik do njih želi dostopati (Lister in drugi 2009, 29). Vse to ustvarja svet, ki je alternativen resničnemu in kjer poteka čedalje večji del našega življenja. Ta premik gre na primer opaziti skozi vzpon t.i. pametnih telefonov, kjer se vse tehnologije združujejo v eno samo napravo, ki je sposobna predvajati različne medijske vsebine⁵. Virtualni svet ponuja možnost, da se na nek način odcepimo od pripisane identitete resničnega sveta in ustvarimo novo. Prav tako ponuja možnost, da pridobivamo znanje, se izražamo in povezujemo med seboj. Ne samo, da predstavlja podaljšek ali zrcalo resničnega sveta, virtualen svet prinaša tudi svoja »pravila«.

3.2 Internet in prehod v informacijsko družbo

Tehnološke spremembe pa nikoli niso ločene od ideologije. Vsaka nova tehnologija in novi mediji imajo potencial, da preobrazijo institucije, da nas zadevajo kot družbena, politična, ekonomska bitja (Silverstone 1999, 12). Posledica novih izkušenj, ki jih ponuja digitalni in virtualni svet, sploh ko gre za razkrajanje ali fragmentacijo identitet, predstavlja premik od industrijske družbe preteklosti v novo, postmoderno, informacijsko družbo. Stabilne identitete industrijske družbe (npr. ko gre za družino) so preteklost. Zgodí se premik v tržnem sistemu in posledično v investicijah kapitala ter zaposlitvah – vse več ljudi deluje v storitvenem sektorju in informacijski industriji (Lister in drugi 2009, 11). Digitalizacija in globaliziranost prineseta novo vrsto »digitalne ekonomije«, ki ni zamejena časovno ali geografsko (Hands 2010, 43). Nasploh lahko rečemo, da se nacionalne meje rušijo, ko gre za delovanje trga, korporacij, pa tudi kulturnih vrednot (Lister in drugi 2009, 11–12).

⁵ Pojav, ki se imenuje digitalna konvergenca (npr. Silverstone 1999, 10).

Vse to nakazuje, da značilnosti novih medijev vodijo ali vsaj sovpadajo s premikom v drugačen tip družbe. Vseeno še nekaj manjka, da bi lahko zaključili, da imajo novi mediji takšen vpliv, da spremenijo tudi razmerja moči, ki so zakoreninjena še od preteklih obdobj. »Produkcija vseeno ne more biti izključno virtualna«, posledice dela v zgodovini so še vedno vidne (Lister in drugi 2009, 179). Nasploh se pogledi o spreminjanju družb v povezavi z razvojem tehnologije razlikujejo, pri čemer je potrebno biti pazljiv. Pri optimizmu glede potencialov (ali na drugi strani pesimizmu glede učinkov) tehnologije kot je internet, se namreč hitro zaide v skrajne poglede, kot je tehnološki determinizem, ki tehnologijam in novim komunikacijskim medijem daje preveliko moč.

Ko gre za analize uporniških gibanj, ki uporabljajo internet, se mnenja avtorjev o možnostih za vzpostavitev ali uspeh teh gibanj pogosto navezujejo na njihove siceršnje poglede na odnos med razvojem tehnologije in spremembami v družbi (ali na učinek, ki ga neka tehnologija lahko ima na posameznika). Ravno zato si jih je potrebno pogledati malo bližje.

3.2.1 Pogledi na odnos tehnologije in družbe

Tehnološki determinizem je eden od skrajnih pogledov na odnos med tehnologije in družbo. Spremembe vidi kot preprosto vzročno-posledično razmerje, pri katerem je izum in prihod tehnologije glavna sila sprememb v družbi (Baym 2010, 24). Ljudje so zgolj pasivni prejemniki sile tehnologije, ki svoje lastnosti nekako »vtisne« na svoje uporabnike, s tem pa tudi vpliva na odločitve, ki jih posamezniki sprejemajo (prav tam, 25–26). Tehnološki determinizem sicer lahko poznamo tudi kot teorijo tehnologije. Pri tej obliki gre za pogled, ki ljudem vzame moč, tudi ko gre za proces razvoja tehnologij. Teorija se fokusira na to, kako ljudje sprejemamo spremembe in ne kako bi lahko nanje vplivali (Mackenzie in Wajcman 2003, 5–6). Drug pogled postavi moč v roke tistih, ki razpolagajo s sredstvi, torej sistemom oz. kapitalu. Ta je sicer manj determinističen, saj priznava vpliv drugih dejavnikov, vseeno pa posameznike v družbi vidi kot nemočne. Tak vidik kot problematičnega vidi tudi Joss Hands (2010, 44), ki premik v digitalno ekonomijo vidi kot bolj kompleksen proces kot zgolj ta, da kapital tehnologijo za svoj namen uporablja kot nekakšno orodje. Bolj kot za enostranski proces, gre tu za interakcijo med razvojem tehnologije in družbe. In bolj smotrno, kot da vlogo družbe postavimo izključno v roke sistema je, da prepoznamo več različnih dejavnikov, ki v to interakcijo vstopajo – ekonomskih, političnih, kulturnih, itd.

Razvidno je, zakaj takšen deterministični pogled lahko vodi v vizije prihodnosti, ki se gibljejo med utopičnimi in distopičnimi, saj od posameznikov pričakuje zgolj prilagajanje tehnologiji. Kljub temu, da gre za preveč poenostavljen pogled, pa kot pravi Baymova (2010, 29), lahko postavlja nekatera dobra vprašanja, ki jih lahko upoštevamo tudi pri analizah spletnega aktivizma oz. sodobnih uporniških gibanj. Na primer, ko gre za komunikacijo prek novih medijev, deterministični pogled postavlja pod vprašaj kvaliteto takšnega komuniciranja, avtentičnost razmerij in povezanosti med ljudmi, ki se prek teh medijev združujejo, pa na primer še vpliv anonimnosti, ki ga ponujajo spletne platforme. Četudi je preveč naivno postaviti preprosto razlago, da imajo lastnosti novih medijev brezpogojno moč bodisi zbrisati razlike med ljudmi (ko gre za njihov socialni status, raso, spol, ipd.), bodisi uničiti še tiste vezi, ki nastajajo v skupnostih v »resničnem življenju«, pa so vse to vprašanja, ki jih je potrebno imeti v mislih.

Odnos tehnologije in družbe je bolj smotrno videti kot obojestranski proces. Družbene institucije bodo vedno pomagale oblikovati razvoj tehnologij, a proces težko zreduciramo na zgolj en ključen dejavnik (Mackenzie in Wajcman 2003, 8). Omenil sem že, da so v tem procesu dejavniki politični, kulturni, ekonomski. Politični se vidi v namenu državnih institucij, pogosto kot sponzor vojaških tehnologij. Dober primer sta računalniška tehnologija in internet, ki sta se razvila s pomočjo vojaških sredstev v obdobju hladne vojne, pot do navadnih državljanov pa sta našla šele kasneje, ko sta se tudi oblikovala na način, ki sprva ni bil predviden (Keefer in Baiget 2001, 91–92)

Ekonomski dejavnik je viden skozi tržni sistem, ki je primer interakcije med državo in državljani. Kljub temu, da so ključne niti v rokah kapitala, pa lahko tehnologija spremeni svoj pomen (in s tem tudi proces oblikovanja tehnologije tistih, ki imajo v rokah moč za njeno produkcijo in razvoj) glede na to, kako jo v svoje življenje s svojimi praksami sprejmejo posamezniki⁶. Na razvoj in oblikovanje tehnologije bodo vedno vplivale tudi korporacije in podjetja, a kot nakazujejo posamezni primeri, je zmotno prepričanje, da bodo njihovi komercialni interesi vedno prevladali. Pri procesu razvoja in oblikovanja tehnologije enostavno ne gre za enostranski proces (Lister in drugi 2009, 178).

⁶ Kot primer tega lahko navedemo Sonyjev *walkman*, ki je bil sprva zasnovan in tudi promoviran za poslušanje v paru (dva vhoda za slušalke), a se s potrošnjo njegov pomen spremeni. Ta pojav se imenuje krogotok kulture in presega skrajna deterministična pogleda. Pomen nekega objekta nastane tako skozi produkcijo kot tudi potrošnjo (Stanković 2010, 119-121).

To je poudarek, ki ga moramo imeti v mislih, ko se lotimo analiz uporniških gibanj. Privlačno je misliti, da je tehnologija tista, ki ima potencial povzročiti pozitivne spremembe v družbi, a tak pristop vodi zgolj do vizij prihodnosti, ki sodijo v kakšne znanstveno-fantastične filme. Prav tako tak skrajni pristop ni dobrodošel, ko govorimo o faktorjih razvoja tehnologije. Lahko je sicer bodisi vso moč postaviti v roke kapitala, bodisi posameznikom, ki jo uporabljajo, a oba pristopa zanemarjata večje število prav tako pomembnih dejavnikov. To sicer ne pomeni, da bolj deterministični avtorji ne postavljajo zanimivih vprašanj, a le redko upoštevajo, da je spreminjanje družbe in tehnologije posledica različnih prepletenih dejavnikov. Tehnologije in družbe ne smemo imeti za ločeni entiteti, ampak moramo videti tehnologijo kot enega ključnih delov družbe, spreminjanje obeh pa kot interaktiven, obojestranski proces (Mackenzie in Wajcman 2003, 23). Za aktiviste je ključno predvsem, da se celotnega procesa čim bolj zavedajo in poskušajo ustaviti preveliko moč, ki jo ima pri tem sistem.

3.3 Internet, novi mediji in prostori za upor

Na tem mestu se je potrebno vrniti k teoriji javne sfere. Kot rečeno, je Habermasov koncept javne sfere, kot prostora za »krepitev demokracije«, dokaj pomanjkljiv. Teorija pa ob vzponu interneta dobi nov zagon, saj mnogi avtorji v novih komunikacijskih sredstvih vidijo možnost, da se vzpostavi platforma, ki bi javno sfero približala njenim idealom. Obenem nekateri avtorji v internetu vidijo ključ za vzpostavitev alternativnih javnih sfer (ali »nasprotujočih javnosti«, kot jih poimenuje Dahlberg (2007)). Težko je trditi, da ta pogleda nista vezana na tisti bolj optimistični determinizem, a če se navežemo na lastnosti, ki jih internet in z njim povezani novi mediji prinesejo, lahko za to vidimo določene utemeljitve.

Ideal javne sfere naj bi torej predstavljal prostor, kamor lahko vstopajo vsi državljani in kjer bo prihajalo do možnosti za vzpostavitev diskusije o javnih zadevah. Jasno je, v čem internet predstavlja tak medij, ki bi to lahko omogočal. Ljudem ponuja večje možnosti za dostop do informacij in več alternativnih virov, ki jih lahko ustvarja pravzaprav kdorkoli. Prav tako ima več ljudi možnost, da oblikuje in posreduje svoja mnenja.

Primer spletnih platform, v katere vstopajo posamezniki, so na primer blogi – povečini brezplačni spletni prostori, ki so dostopni vsem in jih lahko ljudje uporabijo za vnos kakršnih koli vsebin. Obenem jih lahko personalizirajo in s tem ustvarijo svoj prostor. Kot primer

lahko navedemo Wordpress⁷ in Tumblr (slednji je bolj fokusiran na slikovne vsebine), pa tudi Youtube, prostor za objavljane videoposnetkov, ki se lahko uporablja za podobno izražanje mnenj kot blogi. Youtube kot enega svojih kanalov sicer uporabljajo tudi nekateri večji mediji. Uporabnikom interneta se ponuja tudi možnost ustanovitve svoje spletne strani, ki jim da še večjo svobodo pri objavljanju vsebin, a to s sabo prinese med drugim strošek plačevanja svoje domene.

Ena od kritik koncepta javne sfere je, da kljub idealu inkluzivnosti ne more zagotavljati nehierarhičnosti in da zgolj reproducira neenakosti v družbi. Internet in novi mediji naj bi predstavljali možnost platform, ki bi se s to težavo spopadle. Zagotovila, da bi vsi imeli enak dostop do interneta sicer ni, a ko je pomembno zgolj, da ima oseba dostop do računalnika s povezavo z internetom, to vsekakor predstavlja možnost, da se razlike zmanjšajo. Prav tako je lahko zmanjšan vpliv elit na prostore javne sfere. Torej, internet lahko javno sfero približa prostoru, ki bo obstajal nasproti institucij in kjer se bodo morda lahko formirala javna mnenja.

Prostor za izmenjavo mnenj najbolje predstavljajo forumi, socialna omrežja (npr. Facebook ali Twitter), pa tudi že omenjeni blogi, itd. Vir povezovanja med uporabniki teh platform je lahko različen. Pri forumih gre pogosto za povezovanje prek skupnega interesa. Prav tako so načeloma bolj anonimni, oz. bolje rečeno, posameznika se spodbuja, da si ustvari virtualno identiteto – izbere si vzdevek, prikazno sliko, in podobno. Po drugi strani so socialna omrežja, npr. Facebook ali Twitter, bolj podaljšek vezi, ki jih v resničnem življenju že imamo. Manj fokusa je na povezovanju interesov, so pa ta omrežja prostor, kjer ljudje predstavljamo sebe (boyd in Ellison 2007).

Skepsa, da tovrstne platforme sicer še ne zagotavljajo tudi kvalitetnih razprav in dovolj okrepljene civilne družbe, je sicer vredna nadaljnje analize, a vseeno je jasno, zakaj predstavljajo približek idealu javne sfere, oziroma vsaj nekakšno nadgradnjo prvotnega koncepta javne sfere. Problem nehierarhičnosti je vsaj v teoriji rešen, predstavljajo prostor nasproti vladnim institucijam, ljudje imajo možnost izmenjevanja mnenj, ustvarjanja virov informacij, kar vse lahko postavi temelje deliberativne demokracije.

⁷ Wordpress je tudi eden od primerov t.i. odprtokodnih programov, ki omogoča navadnim uporabnikom, da pogledajo kodo programske opreme in jo po želji razširjajo, spreminjajo. Skratka gre za več kot samo za ustvarjanje vsebin (Center odprte kode Slovenije 2011).

Vseeno pa tudi internet ne izniči glavnega pomisleka glede koncepta javne sfere. Namreč, dokler je to prostor, ki predpostavlja posredovanje med javnostjo in elitami, tudi približek njenemu idealu in potencialna zagotovitev enakega dostopa vsem skupinam ljudi, ne zagotavlja možnosti, da se odpravijo neenakosti, ki so zakoreninjene v sistemu. Internet lahko spremeni način, prek katerega se to dogaja, a vseeno zgolj zrcali obstoječe strukture. Deanovo na primer skrbi, da prihaja do komunikativnega kapitalizma, kjer je internet le sredstvo za komercialne namene elit. Njegova vloga ni nič drugega kot to, da dobijo »potrošniki zaupanje v transakcije prek spleta« (Dean 2003, 100). Zato je potrebno na tem mestu raziskati drugo razsežnost javne sfere in odgovoriti na vprašanje, ali so omenjene platforme lahko tudi prostori za t.i. »alternativne sfere«, kot jih opiše Dahlberg (2007). Torej, ali so spletna socialna omrežja, forumi in ostale spletne platforme lahko dovolj oddaljene od sistema, ki jih je proizvedel, da bi lahko razširile javno sfero in s tem vzpostavile t.i. »nasprotujoče javnosti«.

Argument v prid temu Dahlberg (2007) vidi v možnostih, da se posamezne skupine povežejo prek skupnih izkušenj, ki so lahko tudi izkušnje izključenosti. Skrb, da v spletnih razpravah sicer še vedno dominirajo privilegirane skupine, ostaja. A javna sfera, ki nastaja, je tako kot novi mediji sami, fragmentirana. Ker ne gre več le za singularen prostor, ki ga je predstavljala javna sfera »pred internetom«, to lahko pomeni priložnost za marginalizirane skupine. Primer so forumi, kjer poteka združevanje ljudi na podlagi skupnih interesov, pa tudi drugi virtualni prostori, ki omogočajo kreativnost, izražanje, in povezovanje ljudi. S tem nekateri opravljajo funkcijo, ki so jo v pred-informacijski dobi t.i. »tretji prostori«⁸ (Soukup 2006, 423).

S premikom vsebin in informacij v digitalni, virtualni svet se je ustvarilo tudi novo polje boja. Internet tako predstavlja tudi prostor, kjer obstaja možnost akcij proti elitam in sistemu. Med primeri so tako protesti prek elektronske pošte, spletne peticije, hekerski napadi, npr. »DoS« (»denial of service«, napad z namenom onemogočiti targetirano omrežje), simbolični boj, npr. spletne parodije, ali v obliki nezaželene pošte – spama (Dahlberg 2007, 56). Zraven pa lahko umestimo tudi vdore v elektronske pošte ali druge tajne dokumente, prek katerih so bili v preteklih letih odkriti marsikateri škandali.

⁸ »Tretji prostori so javni prostori za neformalne interakcije, kot jih je opisal sociolog Ray Oldenburg (Soukup 2006, 422).

4 Spletni aktivizem: njegovi potenciali in pasti

Internet torej ponuja prostor za uveljavitev nasprotujočih javnosti, a obenem so zraven prisotne tudi dominantne institucije. Tako predstavlja novo, »razširjeno« javno sfero, ki je obenem polje boja. Ob potencialih, ki smo jih že omenjali in jih platforma interneta prinese za nasprotovanje dominantnim diskurzom, se je, če želimo analizirati uporniška gibanja in si predstaviti celovito sliko spletnega aktivizma, potrebno zavedati tudi pasti, ki jih tako polje boja prinaša. Namen tukaj ni poglobljena analiza, ampak ponuditi nekaj pogledov, ki jih je potrebno imeti v mislih, ko se lotimo nadaljnjih raziskav, ki bi se dotikale konkretnih primerov uporniških gibanj.

Kot primer tega, čemur lahko rečemo spletni aktivizem, lahko označimo uporniška gibanja, ki se za svoje delovanje povezujejo prek spletnih socialnih omrežij. V Sloveniji je bil tak primer pri vstajah v letih 2012 in 2013, kjer je pri razvoju in organizaciji nedvomno večjo vlogo igralo socialno omrežje Facebook. V tujini pa je bilo veliko govora na primer o vlogi, ki jo je pri uporih v arabskem svetu (pa tudi vstajah v Iranu ob predsedniških volitvah leta 2009) imelo omrežje Twitter (Beaumont 2011). Prav tako je razširjeno pisanje blogov v politične namene, ki se lahko smatra kot oblika disidentstva⁹. Pri vseh gre za izkoriščanje prostorov, ki so nastali šele s prihodom interneta in posledičnimi spremembami v javni sferi.

Po drugi strani odkritja žvižgačev obremenjujejo tudi »demokratske« elite. V digitalni eri, ko se informacije shranjujejo na drugačen način kot prej, je možnosti za takšna ravnanja še več, pogosto pa se povezujejo s kulturo t.i. hekerjev. Primer organizacije, ki se povezuje z žvižgači in odkriva zaupne informacije (ali pa informacije, za katere je bilo mišljeno, da bi ostale prikrite) je na primer organizacija Wikileaks, ki je v preteklih letih razkrila nezakonito delovanje ameriške obveščevalne službe. V še bolj obsežnem primeru pa so v letošnjem letu t.i. panamski dokumenti razkrili, kdo vse je v davčne oaze skrival svoje zaslužke (Jenkins 2016).

Kot še en primer uporniškega gibanja, ki se poslužuje hekerskih prijemov, lahko omenimo skupino Anonymous, ki je sicer definirana precej ohlapno. Lahko rečemo zgolj, da gre za

⁹ Morozov opiše pogled zahodnih političnih elit, npr. Aleca Rossa, svetovalca Hillary Clinton, ki bloganje vidijo kot obliko disidentstva, kot udejstvovanje, ki bo pomagalo zrušiti avtoritarne režime. Sam je do takšnega pogleda precej ciničen (Morozov 2011, 42).

skupnost, ki je sestavljena iz popolnoma anonimnih članov in se prek spleta (občasno pa tudi v »resničnem življenju«) povezuje z namenom dosežati cilje, ki so lahko zelo različni – od političnih do rušitev spletnih strani in praktičnih šal iz lastne zabave (Norton 2011).

Vsi primeri nakazujejo na različne potenciale interneta in novih medijev o katerih govorimo. V primerih Anonymous in Wikileaks morda vidimo najbolj očitni primer tega, čemur Dahlberg (2007) pravi »nasprotujoča javnost«, predstavljajo pa način boja, ki je popolnoma nov. Forumi, blogi in spletna socialna omrežja so platforme, ki poudarjajo možnost ljudi, da se povezujejo med seboj, izražajo in so kreativni. Morda najbolj očitni pa so potenciali, ki se ponudijo kot posledica sprememb pri možnostih mobilizacije ter pretoka informacij med ljudmi.

4.1 Mobilizacija

Kot pravi Hands, je proces mobilizacije premik od demonstracij do neposredne akcije. Pri tem je ključen element hitrost – hitrost pri komunikaciji, pri sprejemanju odločitev, uporabljenih taktik (Hands 2010, 129). Internet in novi mediji s svojimi novimi komunikacijskimi zmožnostmi to hitrost bistveno povečajo, kar pomeni, da se znotraj gibanja hitreje širijo informacije in novice, kakor se tudi samo gibanje (po številu ljudi) lahko razširi.

Rheingold (2002) takšen potencial tehnologij razloži s konceptom »pametnih množic« (ali »smart mobs«). Gre za uporabljanje skupka digitalnih tehnologij (danes je to najbolj očitno prek pametnih telefonov, ki lahko združuje vse), prek katerih se ljudje množično povezujejo v omrežja z medijskimi vsebinami in informacijami, pa tudi med seboj. Rheingold takšno stopnjo povezanosti realnega sveta z virtualnim, vključno s povezanostjo, ki jo imamo lahko ljudje med seboj, vidi kot možnost, da ravnamo skupaj na način kolektivne akcije, kar pred tem ni bilo mogoče (Rheingold 2002, xviii). Množice, ki se prek te tehnologije povežejo, družijo tudi nekakšna »pravila« obnašanja, kar je pri primeru vstaj oziroma uporniških gibanj seveda lahko pomembno. Primer tega je v gibanjih, ki se združujejo prek Facebooka. To običajno poteka prek skupin, ki jih lahko odpre kdorkoli in nato z njo upravlja po svoji želji – na primer izbere naslov skupine, definira morebitne cilje, izbere komu bo vsebina dostopna, kdo lahko v skupini objavlja, itd. V kolikor je skupina javna, se jim lahko pridruži kateri koli uporabnik in se na nek način vključi v razprave, ki tam potekajo. Slovenske vstaje so s takšnimi skupinami na Facebooku dobile neko organizacijsko koherenco, obenem pa je

povezovanje ljudi potekalo bistveno hitreje kot bi sicer. Enako velja za informiranje protestnikov v poteku samih vstaj.

Kritika, ki sledi opevanju hitrosti in večje kvantitete, ko govorimo o internetu in mobilizaciji množic, je povezana prav s to preprostostjo in hitrostjo. Namreč, za ustvarjanje skupin na socialnih omrežjih ni potrebno vložiti veliko truda, zgolj nekaj klikov. Enako velja za posameznike, ki se takim skupinam pridružujejo. Zato se gibanje sicer med uporabniki omrežij hitro razširi, a vprašanje ostaja, ali bo tudi zavzetost za cilje na enakem nivoju in ali bo večina teh ljudi imela sploh željo po aktivnem udejstvovanju. Marsikdo niti ne bo imel globljega razumevanja nekega družbeno-političnega problema. Avtorji, npr. Morozov, to poimenujejo kot »slacktivism« (Morozov 2011, 180)¹⁰. Sicer ne izniči nujno truda, ki bi ga za gibanje vložili aktivnejši posamezniki, pomeni pa lahko, da je skupina bistveno bolj fragmentirana, kot se morda lahko zdi na prvi pogled, s tem pa tudi lažje ranljiva.

Druga past, ki jo lahko prinesejo »pametne množice«, je v tem, da se »pamet« lahko hitro zamenja z »linčem«, odvisno od tega, kdo se prek digitalnih tehnologij povezuje, ali v tem, kakšne informacije se skozi omrežja širijo. To seveda ne izniči potenciala, ki ga imajo digitalne tehnologije za delovanje uporniških gibanj, a nas opozarja, da obstajata dve plati in da se lahko enake tehnologije izkoristijo tudi za morebitna zločinska dejanja.

4.2 Informiranost

Omenil sem informiranost, ki so jo »pametne množice« imele med potekom slovenskih vstaj – če v tem primeru to ni bilo tako pomembno, pa je lahko bistveno drugače pri gibanjih, ki so lahko podvrženi povračilnim ukrepom (npr. poskus cenzure ali nasilnega zatrtja protestov). Kot primer Beaumont navaja dogajanje pri vstajah v Bahrajnu in Libiji, kjer so spletna socialna omrežja obveščala o ukrepih s strani režima in postala platforma za objavo nasilnih prizorov s prizorišča vstaj. Obenem so prenašala sporočila bolnišnic, ki jim je primanjkovalo krvi, omogočala komunikacijo in povezovanje demonstrantov, in podobno (Beaumont 2011).

Poročanje o dogajanju sredi takšnih vstaj je zgolj en primer virov informacij, ki jih omogočijo novi mediji. Youtube, možnost pisanja blogov, množičnost alternativnih virov informacij, pridejo kot posledica komunikacijskega sistema, kjer so ljudje ne samo prejemniki, pač pa tudi ustvarjalci vsebine. Potencial je jasno viden – informiranost javnosti o političnih zadevah,

¹⁰ Izraz izhaja iz angleške besede, ki označuje nekoga, ki se izogiba delu.

širjenje znanja, nasprotovanje in kritika političnih elit. Poleg tega so informacije dostopne vsem, ki imajo dostop do tega omrežja, ne glede na njihov status ali pripadnost, torej je potencial viden tudi kar se tiče same inkluzivnosti. V kritiki elit se pojavijo t.i. »vratarji«, ki skrbijo, da se vsebina filtrira in se objavi zgolj tisto, kar je vredno objave (Hindman 2009, 12). Kot posebno enoto pridobivanja informacij lahko postavimo žvižgače, ki nekako predstavljajo kritiko sistema »od znotraj«, ne glede na to v kakšni organizaciji delujejo. Primeri razkritij, kot so zgoraj omenjeni Wikileaks ali panamski dokumenti, pa pokažejo na potencial, da internet predstavlja nove možnosti in pa predvsem poveča obsežnost informacij, ki se jih lahko odkrije.

Po drugi strani je tovrstna vseprisotnost informacij lahko tudi problematična. Namreč, če lahko prav vsak ustvarja vsebine, to pomeni tudi, da bodo med njimi številne, ki bodo za namen uporniških gibanj irelevantne ali celo škodljive. Ob koristnih informacijah bodo prisotne tudi dezinformacije, kar pomeni, da je ljudem težje filtrirati vsebine in izločiti tiste, ki so zanje nepomembne. Ob poplavi vsebin Hindman opozarja še na dejstvo, da to pomeni, da ne morejo biti vse enako vidne, pač pa se bo občinstvo zgrinjalo okoli majhnega števila večjih, bogatejših ustvarjalcev vsebin, medtem, ko bo velika večina ostalih bila videna s strani le malega števila ljudi. Četudi je možnost ustvarjanja vsebin dostopna vsem, ne glede na njihov status ali finančne zmožnosti, tako vseeno nastajajo določene hierarhije, ki zrcalijo obstoječe stanje. Tudi med blogi, ki imajo več prometa in bralcev, pa se opazi le malo raznolikosti ali enakosti, ki naj bi jo internet na področju ustvarjanja informacij prinesel (Hindman 2009, 134–135).

Še ena značilnost vseobsežnosti informacij je v njeni povezavi do virtualnega sveta. Če se vrnem na koncept pametnih množic, Rheingold opozarja, da poleg tega, da digitalna tehnologija poveže posameznike v omrežja, to stori tudi z vsemi ostalimi objekti. Obstajajo zemljevidi, ki zrcalijo podobo resničnega sveta in nam povejo kam moramo iti, da pridemo do svojega cilja, svoj prostor na spletu imajo npr. tudi stavbe, znamenitosti, restavracije. Naša povezava z njimi poteka v veliki meri prav na virtualnem nivoju (Rheingold 2002, xvi).

Če takšna stopnja povezanosti z virtualnostjo lahko poveča informiranost posameznikov, pa lahko, kot opozarjajo številni avtorji, npr. Rheingold (2002), tudi postanejo orodje nadzora. Kakorkoli te tehnologije uporabljamo, bodo pustile sledi, kar se poveča z vsako novo pridobitvijo (kreditne kartice, naše udejstvovanje na svetovnem spletu), saj vsaka stvar, ki jo

storimo, dobi svoj »digitalni podpis« (Rheingold 2002, xviii). Tisti, ki s temi informacijami upravlja, ali ima do njih dostop, ima tako dostop tudi do velikega dela našega življenja.

Morozov meni, da gre pri tem za nadzor, ki ne potrebuje cenzure ali avtoritarnosti in s tem vidi povezavo avtoritarnih in demokratičnih režimov. Pravzaprav je bližje viziji Huxleyjevega *Krasnega novega sveta*, oblast ima vse potrebne informacije o ljudeh, nad katerimi vlada, obenem pa jih lahko brez težav zamoti s trivialnimi vsebinami. Dostopnost morebitnih »koristnih« informacij pa tako večini ljudi ne pomeni absolutno ničesar, oziroma je ne bodo mogli ali znali izkoristiti (Morozov 2011, 81).

4.3 Hekerstvo ali novi načini boja

Delovanje organizacij in skupin kot sta Wikileaks in Anonymous nakazujejo na razsežnost spletnega aktivizma, ki pred prihodom interneta ni moglo obstajati. Vse seveda pride kot posledica dejstva, da so vsebine, informacije, ali pa recimo kar večji del našega sveta, digitaliziran in obstaja v območju virtualnega, ki s tem tudi postaja novo območje boja, ki je »rezerviran« predvsem za tiste, ki imajo za to dovolj računalniškega znanja – ali »hekerje«. Mehanizmi njihovega delovanja so seveda zelo različni in jih je nemogoče postaviti v eno skupino, a če se osredotočimo na potencialne, ki jih ima lahko na splošno takšen način upora, v najbolj idealni, utopični viziji vidimo:

- še enega od že prej omenjenih »alternativnih virov informacij«, a v tem primeru takšnega, ki bo z vdori v določena omrežja odkrival nečednosti, ali pa koruptivna delovanja elit, ki so bila skrita javnosti;
- možnost emancipacije, saj ponuja možnost aktivnega upora, za katerega je pomembno znanje, ki ga lahko pridobijo samostojno, samo tehnologijo (npr. ko govorimo o programski opremi) pa lahko potencialno razvijejo sami, brez vmešavanja kapitala.

Vendar verjetno ni potrebno posebno ponavljati dejstva, da lahko vsako pridobitev digitalnih tehnologij kot sredstvo uporabijo tudi posamezniki ali združenja, ki s svojim delovanjem ne bodo pripomogli k odpravi krivic sistema. Moč, ki jo imajo lahko hekerji, ne pomeni, da bo bila uporabljena zgolj v namene pravičnosti ali odkrivanja škodljivega delovanja elit ali drugih posameznikov. Vsak vdor v elektronsko pošto je tudi vdor v zasebnost osebe (najbolj je to vidno, ko se kdo loti znanih oseb in njihovih zasebnih slik), česar ne spremeni niti dejstvo, da občasno tako ravnanje rezultira v odkritja dejanj ali zadev, ki bi morale biti javnega značaja. Sploh, ko govorimo o skupini Anonymous, lahko prepoznamo vzorce

»vigilantizma«, oziroma jemanja pravice v svoje roke (Norton 2011). Vsak potencial, ki ga lahko tu prepoznamo, nekako stopa z roko v roko tudi s kršenjem človekovih pravic.

Prav tako je verjetno upravičena skepsa v trditev, da lahko udejstvovanje in razvijanje tehnologije poteka brez vmešavanja kapitala. Pogled na to je seveda povezan s splošnim pogledom na odnos razvoja družbe in tehnologije. Kot smo ugotovili, gre tu za kompleksne in interaktivne procese, a popolne svobode od vpliva sistema in kapitala morda res ni. Če sledimo že omenjenemu pogledu Deanove (2003), ki internet precej pesimistično vidi kot »ideologijo v službi komunikativnega kapitalizma«, lahko jemljemo razvoj tehnologij kot proces, ki je pod vplivom kapitala. Tudi, če se ustvarijo skupine, ki bi sistemu predstavljale grožnjo, jim to kapital lahko zlahka prepreči. A vseeno, nek potencial vendarle obstaja in le podrobnejši vpogled v delovanje skupin kot so Anonymous, bi lahko ta odnos bolje razložil.

4.4 Nove možnosti za izražanje in ustvarjanje

Če se nekoliko odmaknemo od aktivnega boja, ki ga predstavljajo hekerji in podobna gibanja in vrnemo na upor, kot si ga predstavlja Holloway, je morda potencial, ki ga predstavlja internet, vendarle malo manj obremenjen s potencialnimi »neprijetnostmi«. Torej, tu govorimo o delu kot kreativnem izražanju, delu v namen osvoboditve od sistema, od sveta identitet, ipd. Povezovanje, ki ga omogočajo platforme, kot so forumi ali socialna omrežja, skupaj s programsko opremo, ki podpira kreativnost ljudi, predstavljajo velik potencial prav za tovrstno udejstvovanje posameznikov.

Eden od potencialov virtualnih svetov je v možnostih, ki jih ponuja pri ustvarjanju svoje, virtualne identitete ter vsaj relativne anonimnosti, ki jo prinašajo. Ta prinaša možnost vsaj delne osvoboditve od družbeno pripisanih identitet, ki jih Holloway vidi kot vir neenakosti in marginalizacije. Zagotovo tovrstna možnost povezovanja predstavlja tudi možnost pridobitve družbenega kapitala, ki jo Putnam vidi kot ključen element demokracij, gosta omrežja interakcij pa posameznika lahko približa skupnosti (ali: posameznikov »jaz« postane »mi« skupnosti) (Putnam v Earthy 2005, 23), nekaj kar poudarja tudi Holloway (2003).

Po drugi strani velja razmisliti o pomisleku predvsem Bourdieuja (v Earthy 2005, 15), da samo gostota omrežij ne bo nujno rešila družbenih neenakosti, zakoreninjenih v obstoječem družbenem kapitalu, saj ga bodo elite znale ohranjati. V tem primeru niti internet ne bi predstavljal rešitve, saj ne bo povezal ljudi, ki tudi v resničnem svetu nimajo povezav, pač pa

bo povezanost krepil med ljudmi, ki so si tako ali tako »blizu«, odprave vzrokov marginalizacije pa ne bo. Prav tako tega ne bo storilo povezovanje ksenofobnih ali nacističnih skupin, ki potencial interneta za povezovanje in krepitev medsebojnih vezi seveda prav tako izkoriščajo. Anonimnost, ki je lahko videna kot osvoboditev od pripisanih identitet, ima v tem primeru obraten učinek – ljudje, ki svojih načel sicer ne bi hoteli izpostavljati, v anonimnih, virtualnih skupnostih, dobijo prostor, kjer se počutijo udobno in svojo identiteto zgolj okrepijo.

Omeniti velja še pomislek Soukupa, ki je lastnosti virtualnih prostorov primerjal z lastnostmi »tretjih prostorov« - če so slednji imeli možnost okrepiti lokalne skupnosti, pa to ne velja za virtualne prostore. S tem, ko sicer krepijo vezi med posamezniki na globalnem nivoju in na podlagi skupnih interesov, pa naredijo le malo za lokalne skupnosti resničnega življenja (Soukup 2006, 422) in kjer je pred tem potekalo povezovanje tudi med ljudmi, ki niso imeli veliko skupnega.

5 Sklep

Internet in novi mediji predstavljajo premik v drugačno družbo. V njej je poudarek na drugačnem načinu komuniciranja, povečani interaktivnosti, povečani možnosti ustvarjanja in obenem dostopa do medijskih vsebin in ostalih informacij, premiku v področje digitalnega in virtualnega, itd. Spremembe posledično prinesejo drugačne razmere, v katerih lahko delujejo uporniška gibanja. Javna sfera, ki je v obdobju prejšnjih medijev bila singularna, je sedaj izrazito bolj razdeljena in ponudi večje možnosti izražanja tudi skupinam ljudi, ki prej niso bile slišane. Analiza teh sprememb se lahko dotika različnih gibanj, ki jih lahko razdelimo glede na to, ali gre za tip gibanj, ki se spremenijo po prihodu interneta in novih medijev, in na gibanja, ki v tem obdobju šele nastanejo.

Pri prvem je potrebno analizirati kako se z novimi možnostmi spremeni njihovo delovanje. Kot primer, ali možnost komunikacije prek Facebooka poveča možnost za uspeh gibanj? Ali večja možnost mobilizacije pomeni tudi večjo učinkovitost teh gibanj kot v preteklosti? Kot smo že ugotovili, odgovor ni tako enoznačen, ob vsakem potencialu lahko naštejemo tudi določene slabosti.

V primeru druge »kategorije« gibanj (npr. hekerji), je potrebno pogledati širši boj, ki se z njimi vzpostavi. Lahko poteka popolnoma brez vpliva elit oz. sistema, ali kapital še vedno preveč upravlja z razvojem tehnologije, da bi to dovolil? Gre res za izpodbijanje moči elit, ali pa lahko z lastnostmi digitalnih tehnologij dobijo zgolj nove možnosti za nadzor? Kakšne so možnosti, da posamezniki sami razvijejo in uporabljajo tehnologijo ali programsko opremo, in jo nato v svojem boju uporabljajo? Ali nov način boja res lahko da možnost emancipacije marginaliziranim skupinam, ali kvečjemu še bolj spodbuja kršenje pravic?

Žal nič ne zagotavlja dejstva, da bodo lastnosti digitalnih tehnologij uporabljali samo tisti, ki se bodo borili proti nepravilnostim v družbi, niti da njihova sredstva ne bodo posegla po kršitvah človeških pravic. Lahko pa svetlo točko vidimo v potencialih, ki jih digitalni, virtualni prostori prinašajo v svojih možnostih za upor in za izražanje glasu marginaliziranih posameznikov. Že samo s tem se podkrepi teza o multiplikaciji javne sfere in o nasprotujočih javnostih, ki lahko prek interneta dobijo glas, ki ga pred tem niso imele.

Morda je ob tem dobra primerjava z glasbeno industrijo. Kljub temu, da v današnjem času še vedno obstaja sistem, skozi katerega poteka tako produkcija kot distribucija glasbe, pa imajo posamezniki z vzponom digitalne tehnologije (npr. programov, namenjenim produkciji glasbe) bistveno večje možnosti, da ustvarjajo glasbo in tako delujejo izven sistema (Lister in drugi 2009, 34). To sicer ne pomeni, da se lahko popolnoma osvobodijo tržnega sistema, kateremu so podvrženi, imajo pa vseeno v njem večji glas, ki je tudi glas, ki ga vztrajno iščejo uporniki. Za ugotovitev, ali so uporniška gibanja, ki že obstajajo, pri tem uspešna ali pa morda predvsem izražajo slabosti, ki jih lahko prinesejo lastnosti interneta in novih medijev, je potrebno preučiti vsak posamezen primer.

Eden od njih so že omenjene slovenske vstaje v letih 2012 in 2013 in njihova povezava s socialnim omrežjem Facebook. Raziskava, ki bi se dotaknila tega gibanja, bi potence iskala v mobilizaciji, ki jo je Facebook omogočil pri protestih. Vprašanje, ki je pri tem pomembno, je, ali morda ni šlo tudi za primer tega, da so se ljudje pridruževali gibanju, četudi niso imeli konkretnega cilja ali namena vztrajati? Je Facebook le poglobil fragmentacijo gibanja? Ko je prišlo do sprememb v političnem vrhu, so se tudi protesti spremenili in izgubili, če že ne na moči, pa vsaj na masovnosti. Gre pri tem za primer »pasti« spletnega aktivizma ali je to zgolj narava družbenih gibanj?

Na podobna vprašanja bi poskusili odgovoriti tudi pri ostalih primerih gibanj, ki se povezujejo s socialnimi omrežji – npr. arabske vstaje in njihova uporaba Twitterja, ameriško gibanje Black Lives Matter¹¹, itd. Enako velja za uporabo blogov v politične namene – lahko izražanje kritičnih mnenj prek tovrstnih platform pripomore k družbenim spremembam? Raziskava bi se lahko dotikala npr. bloganja v Iranu, ki je zelo razširjena oblika upora in je v preteklosti že sprožilo tudi povračilne ukrepe s strani države (Boyd 2005).

Analiza delovanj gibanj, ki skozi nove platforme šele nastajajo, je nekoliko drugačna, saj jih je zelo težko primerjati z gibanji v preteklosti. Tako gre bolj za vprašanje, kaj lahko spremenijo v svojem boju proti sistemu. Primer je lahko skupina Anonymous, ki je s svojim delovanjem sprožila marsikatero polemiko, predvsem zaradi njihovega delovanja, ki vključuje tudi vdore v zasebna elektronska sporočila¹² in nasploh ni ravno zgled spoštovanja človekovih pravic. To je posledica narave jemanja pravice v svoje roke, ki je pravzaprav njihov *modus operandi*. Da bi lahko pri skupini Anonymous ugotovili, kje se v njihovem delovanju lahko kažejo potenciali uporabe interneta, kje pa bi jim morali postaviti kritiko, bi morala analiza skupine zavzeti vse vidike njihovega zelo širokega delovanja, definirati skupne točke akcij in ugotoviti kakšen vpliv že imajo na družbo.

Ko govorimo o možnosti povezovanja ljudi in skupin prek forumov ter ostalih spletnih platform, je pomembno odgovoriti na vprašanje, ali se s tako krepitvijo vezi poveča tudi možnost, da bi imeli želen učinek, bodisi na spreminjanje vrednot družbe, bodisi na delovanje sistema. Primer, ki je v današnjem času še posebej aktualen, a ga ne moremo dojemati kot najbolj svetlega, je vzpon t.i. »alternativne desnice«. Gre za nekako novodoben presek konzervativnih pogledov, ki se v praksi izraža skozi podporo ameriškemu republikanskemu predsedniškemu kandidatu Donaldu Trumpu, nasprotovanju migracij v Evropo, in nasploh podpori nacionalističnim gibanjem. Ker gre za gibanje, ki se poslužuje internetnih kanalov in ki množično kreira medijske vsebine (Smith 2016), je tako idealen predmet nadaljnjih analiz. Gibanje obenem kaže na potencialno moč, ki jo imajo internet in novi mediji in predstavlja primer, ki kaže, da je ta moč lahko uporabljena v namene, med katerimi ne bo šlo le za boj za pravičnost ali proti neenakosti.

¹¹ Bijan v svojem članku na spletni strani *Wired* daje primerjavo gibanj za družbene pravice v 60-ih letih in gibanja Black Lives Matter, ki se v svojem delovanju poslužuje socialnih omrežij (Bijan 2015).

¹² Televizija Fox jih tako v enem od prispevkov imenuje kot »hekerje na steroidih« (Fox 11 News).

6 Literatura

1. Baym, Nancy. 2010. *Personal Connections in the Digital Age*. London: Polity.
2. Beaumont, Peter. 2011. The truth about Twitter, Facebook and the uprisings in the Arab world. *The Guardian*, 25. februar. Dostopno prek: <https://www.theguardian.com/world/2011/feb/25/twitter-facebook-uprisings-arab-libya> (26. avgust 2016).
3. Bijan, Stephen. 2015. How Black Lives Matter uses social media to fight the power. *Wired*, November. Dostopno prek: <http://www.wired.com/2015/10/how-black-lives-matter-uses-social-media-to-fight-the-power/> (27. avgust 2016).
4. Bourdieu, Pierre. 1986. Forms of Capital. *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*, ur. J.F. Richardson: 241–258. New York: Greenwood Press. Dostopno prek: <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm> (22. avgust 2016).
5. Boyd, Clark. 2005. *The Price Paid for Blogging in Iran*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4283231.stm>. (28. avgust 2016).
6. boyd, danah m. in Nicole B. Ellison. 2007. Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication* 13 (1): 210–230.
7. Center odprte kode Slovenije. 2011. *Vse o odprti kodi*. Dostopno prek: http://www.coks.si/index.php5/Vse_o_Odprti_kodi (28. avgust 2016).
8. Dahlberg, Lincoln. 2007. The Internet, deliberative democracy, and power: Radicalizing the public sphere. *International Journal of Media and Cultural Politics* 3 (1).
9. Dean, Jodi. 2003. Why the Net is not a Public Sphere. *Constellations* 10 (1): 95–112.
10. Earthy, Sarah. 2005. *Social capital, social exclusion and understandings of community in an urban and a rural context*. Dostopno prek: <http://epubs.surrey.ac.uk/854/1/fulltext.pdf> (25. avgust 2016).
11. Fox 11 News. 2007. *Fox 11 Investigates*. Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=DNO6G4ApJQY> (28. avgust 2016).
12. Greenberg, Edward S. in Benjamin I. Page. 1997. *Struggle for democracy*. New York: Longman.
13. Habermas, Jürgen, Sara Lennox in Frank Lennox. 1974. The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964). *New German Critique*, 3 (Autumn): 49–55.
14. Hands, Joss. 2010. *@ is for activism: Dissent, resistance and rebellion in a digital culture*. London: Pluto Press.

15. Hindman, Matthew. 2009. *Myth of Digital Democracy*. Princeton: Princeton University Press.
16. Holland, Dorothy, Donald M. Nonini, Catherine A. Lutz, Lesley Bartlett, Marla Frederick-Mcglathery, Thaddeus Countway Guldbrandsen in Enrique G. Murillo. 2007. *Local Democracy Under Siege. Activism, Public Interests, and Private Politics*. New York in London: New York University Press.
17. Holloway, John. 2003. *Change the World without taking power: The meaning of revolution today*. Dostopno prek: <http://www.edtechpost.ca/readings/John%20Holloway%20-%20Change%20the%20World%20Without%20Taking%20Power.pdf> (5. avgust 2016).
18. Holloway, John. 2011. *Power and democracy*. Dostopno prek: <http://www.johnholloway.com.mx/2011/07/30/power-and-democracy/> (20. avgust 2016).
19. Jenkins, Simon. 2016. From Snowden to Panama, all hail the power of the press. *The Guardian*, 6. april. Dostopno prek: <https://www.theguardian.com/news/commentisfree/2016/apr/06/simon-jenkins-power-of-press-panama-papers-investigative-journalists> (26. avgust 2016).
20. Keefer, Alice in Baiget, Tomas. 2001. How it all began: a brief history of the Internet. *VINE*, 31 (3): 90–95.
21. Lister, Martin, Jon Dovey, Seth Giddings, Iain Grant in Kieran Kelly. 2009. *New Media: A Critical Introduction*. London in New York: Routledge.
22. Mackenzie, D. in J. Wajcman. 2003. *The Social Shaping of Technology*. Buckingham: Open University Press.
23. Morozov, Evgeny. 2011. *The Dark Side of Internet Freedom: The Net Delusion*. New York: Public Affairs.
24. Norton, Quinn. 2011. Anonymous 101: Introduction to the lulz. *Wired*, November. Dostopno prek: <https://www.wired.com/2011/11/anonymous-101/all/1> (26. avgust 2016).
25. Poster, Mark. 1999. Underdetermination. *New Media and Society* 1: 12-17.
26. Rasmussen, Terje. 2007. *Two Faces of the Public Sphere. The Significance of Internet Communication in Public Deliberation*. Dostopno prek: <http://www.regione.toscana.it/documents/10180/23652/Rasmussen/e6ecb637-ce55-47ca-8278-538c767295ff> (15. avgust 2016).
27. Rheingold, Howard. 2002. *Smart Mobs: The Next Social Revolution*. New York: Basic Books.
28. Roberts, John Michael. 2014. *New Media and Public Activism: Neoliberalism, the state and radical protest*. Bristol: Policy Press: University of Bristol.

29. Sa'di, Ahmad. 2015. Social Protest under Authoritarianism: A Critique of Regime Type and Instrumental Rationality-based Explanations *Sociology June* 49 (3): 455–470.
30. Schmitter, Philippe C. in Terry Lynn Karl. 1991. What Democracy is... and is not... *Journal of Democracy* 2 (3).
31. Shirky, Clay. 2011. The Political Power of Social Media: Technology, the Public Sphere, and Political Change. *Foreign Affairs*, january/february. Dostopno prek: <http://sites.asiasociety.org/womenleaders/wp-content/uploads/2010/05/The-Political-Power-of-Social-Media-Foreign-Affairs2.pdf> (29. avgust 2016).
32. Silverstone, Roger. 1999. What's New About New Media: Introduction. *New Media and Society* 1: 10–12.
33. Smith, Allan. 2016. A deep look inside the 'alt-right', the movement Hillary Clinton just excoriated in a major speech. *Business Insider*, 25. avgust. Dostopno prek: <http://www.businessinsider.com/what-is-the-alt-right-2016-8> (28. avgust 2016).
34. Socha, Bailey in Eber-Schmid, Barbara. 2014. Defining New Media Isn't Easy. Dostopno prek: <http://www.newmedia.org/what-is-new-media.html> (23. avgust 2016).
35. Soukup, Charles. 2006. Computer-mediated communication as a virtual third place. *New Media and Society* 8: 421–440.
36. Stanković, Peter. 2010. *Politike popa: Uvod v kulturne študije. Druga dopolnjena izdaja*. Ljubljana: FDV.
37. Xing, Guoxin. 2012. Online Activism & Counter Public Spheres: A case study of migrant labour resistance. *Javnost-The Public* 19 (2): 63–82.